

Vyrovňuje se ČR s dědictvím komunistické minulosti lépe než jiné země bývalého východního bloku?

ČRo 1 - Radiožurnál | 7.10.2009 | 18:12 | Radioforum

Jan BUMBA, moderátor

Co vidíme, když se ohlédneme za dvacet lety, které uběhly od převratných politických a společenských změn ve střední a východní Evropě? Asi každý něco trochu jiného, někdo bude věští optimista, jiný bude hledat spíše zápory, ale vlastně už samotný fakt, že každý může svobodně vyjádřit svůj názor je věc, za kterou bychom měli být vděční osudu. Do jaké míry se nám ale podařilo vyrovnat se s minulostí kontaminovanou komunismem, co z komunistických režimů přežívá dosud. I o tom se debatovalo na mezinárodní konferenci, která dnes skončila v pražském Nosticově paláci. K naší debatě nám můžete poslat i vy svůj názor na e-mailovou adresu radioforum@rozhlas.cz, můžete nám napsat i SMS na číslo 9077703. Ve studiu je nyní politolog a historik z Middlebury College v americkém Vermontu Michael Kraus. Dobrý večer.

Michael KRAUS, politolog a historik z Middlebury College v americkém Vermontu

Dobrý den.

Jan BUMBA, moderátor

A také historik Petr Blažek, který působí v Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd. Dobrý večer.

Petr BLAŽEK, historik, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR

Dobrý večer.

Jan BUMBA, moderátor

Pane Krausy, vy jste vlastně celou dvoudenní konferenci svým příspěvkem otvíral, co vás na té konferenci, na tom setkání zaujalo, ať už by to měl být jeden detail, anebo naopak, jestli se vám zdálo, že celou konferenci prostupuje nějaký sjednocující prvek, který by se nějak prolínal celým tím setkáním?

Michael KRAUS, politolog a historik z Middlebury College v americkém Vermontu

No, tak v tuhle chvíli je asi pro mě ještě předčasný to nějak shrnout v rámci jednoho jediného prvku, ono to bylo velmi bohaté, protože té konference se účastnilo asi čtyřicet lidí, kteří prezentovali výsledky své badatelské práce.

Jan BUMBA, moderátor

A prý byl mnohem větší zájem, že pořadatele museli vybírat.

Michael KRAUS, politolog a historik z Middlebury College v americkém Vermontu

Ano, ano, zřejmě bylo dvakrát tolik lidí, kteří chtěli, se hlásili do konkurzu, aby mohli něco prezentovat. Jednak to byli badatelé, jak už, ať už historici, nebo politologové, dokonce i někteří třeba se zabývají antropologií a tak dále, ale byli tam i lidé, kteří mají zkušenosti tedy z trestně právního oboru, jakožto hlavní prokurátor německý Christoph Schaeffgen, který vlastně žaloval a řadu čelních představitelů německé, německého komunistického režimu. Takže to bylo velmi obsáhlé a bohaté.

Jan BUMBA, moderátor

Vy jste řekl, alespoň agentury vás tak citovaly, že Česká republika udělala pro vyrovnání s minulostí více než jiné země v regionu, pokud je to korektní citát, tak o co opíráte toto své přesvědčení?

Michael KRAUS, politolog a historik z Middlebury College v americkém Vermontu

No, tak samozřejmě to je trochu dezinterpretace a já jsem ve svém referátu se zabýval takovou koncepcí, říká se tomu tranzitivní spravedlnost, přechodná spravedlnost. To se v podstatě, je to jakýsi model, jakási analyzovat institucionální a vypořádávání se nebo vyrovnávání se s minulostí. A to se obvykle aplikuje na země, ve kterých prostě skončil autoritativní nebo totalitní režim a těch obětí je příliš mnoho a těch pachatelů, anebo viníků je také příliš mnoho. Takže standardní proces v jakési spravedlnosti nemůže vůbec nastartovat, to by se dalo aplikovat například na poválečné Japonsko nebo poválečné Německo.

Jan BUMBA, moderátor

V rámci této přechodné spravedlnosti si tedy Česká republika počínala zdatně, řekněme.

Michael KRAUS, politolog a historik z Middlebury College v americkém Vermontu

No, já jsem to charakterizoval tak, že ze všech zemí, tedy, kdysi byl komunistický režim v Evropě, si nejlépe počínalo Německo a které k tomu mělo samozřejmě zvláštní podmínky. A ať už se to týká tedy právního státu, který Německo, západní teda mělo k dispozici ve chvíli, kdy zkolabovalo Německo východní, ať už se týká nezávislých soudů a nezávislých soudců a také velkých finančních prostředků, které Německo mělo k dispozici. A pak lze tedy jaksi ohodnotit to, co se dělo v těch ostatních zemích, počínaje Ruskem, kde teda, co se týče hledání pravdy a spravedlnosti a reforem týkajících se právního státu, se toho moc nedělo. A na jedné straně ...

Jan BUMBA, moderátor

A na této škále, kdyby ...

Michael KRAUS, politolog a historik z Middlebury College v americkém Vermontu

Na této škále si myslím, že Česká republika spolu, řekněme, s baltskými státy, patří vlastně mezi ty země, kde se toho dělo víc.

Jan BUMBA, moderátor

Pane Blažku, co myslíte vy, ve srovnání s jinými zeměmi střední a východní Evropy, jak uspěla či neuspěla Česká republika, pokud jde o vyrovnání se s minulostí, s komunismem.

Petr BLAŽEK, historik, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR

Tak důležité je, co si pod tím termínem vyrovnávání s minulostí definujeme. Pokud se mám zaměřit na něco jiné, než je spravedlnost, tak bych trochu polemizoval a připomenul bych Polsko, kde v posledních asi zhruba deseti letech se objevilo čím dál tím více procesů s lidmi, kteří byli zodpovědní za represie z osmdesátých let a ten trend je poměrně jednoznačný oproti českému prostředí, kde v podstatě s výjimkou kauzy paní Brožové vlastně nějaký podobný, podobný soud v posledních dvou, třech letech vlastně se u nás vůbec neuskutečnil, takže já bych to Polsko určitě, určitě řadil výše, než Českou republiku, ale to myslím, že podstatné tolik není, spíše je podstatné to, co vlastně se podařilo v oblasti vzdělávání, tam to vidím jako bohužel pro Českou republiku jako velký problém, zejména právě třeba ve srovnání s Německem a Polskem, ale i možná dneska i s baltskými republikami, když se podíváme do Polska, tak tam vidíme prostě opravdu stovky monografií o komunistickém období, najdeme tam velice silnou instituci, to je Ústav paměti národa, který tedy je velice silně kritizován levicí, nicméně ty výsledky jsou velice úctyhodné, u nás si myslím, že v Ústavu pro studium totalitních režimů, já jsem v něm pracoval, tak nechci se příliš pouštět do nějakých hodnocení, ale myslím si, že se to úplně nepovedlo v té vzdělávací oblasti, že prostě ty desítky monografií, které byly slibovány, prostě na stole nejsou, a potom samozřejmě jinou perspektivu dostaneme, když se podíváme třeba na jinou oblast, to je třeba oblast restitucí, oblast lustrací, oblast ...

Jan BUMBA, moderátor

To by byla teprve příznivější, řekněme ...

Petr BLAŽEK, historik, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR

A tam bych řekl, že je rozhodně příznivější, zejména právě ty restituce jsou úplně výjimečnou věcí...

Jan BUMBA, moderátor

Což je to, o čem ostatně mluvil pan profesor Kraus.

Petr BLAŽEK, historik, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR

A řekl bych, že v té zákonodárné oblasti se povedlo hodně, problém je potom, bych řekl, ve vzdělávání, problém je taky určitě třeba v tom, jakým způsobem se používaly archivní dokumenty a tak dále, a to souvisí spíše s tou likvidací těch elit za normalizace, než s tím, co se dělo po roce 89.

Jan BUMBA, moderátor

Pánové, než půjdeme dál, tak, pane Blažku, vy jste položil otázku, co to vlastně znamená vypořádat se s odkazem minulosti nebo s odkazem komunismu, máte na tuto otázku i odpověď.

Petr BLAŽEK, historik, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR

No, tak to je opravdu téma, který, o kterém se tady můžeme bavit hodiny, ale pro mě to nejpodstatnější je spíše prostředkovat, řekněme, nejruznějším způsobem podanou historii a vytvořit vlastně dějiny společnosti, který tady žije, to si myslím, že je velký problém. Poláci pro to mají termín, který dokonce používají při mezinárodních jednáních, mluví dokonce o politické historii nebo o historické politice, to znamená, to je úroveň, která se dotýká také toho, jakým způsobem se tomu věnuje, věnuje stát. A u nás si myslím, že v těch devadesátých letech to bylo dost problematické, můžeme mluvit o tom, jestli stát má zasahovat do historického bádání, ale já tady spíše mluvím skutečně o tom prostoru, který by ten stát měl vytvořit pro to svobodné bádání.

Jan BUMBA, moderátor

Pane Krausy, měl byste vy nějakou svou soukromou definici toho, co to vlastně znamená, nějak se vypořádat s odkazem problematické minulosti?

Michael KRAUS, politolog a historik z Middlebury College v americkém Vermontu

No, tak to je, myslím, velmi podstatná otázka, podívejte se, ta minulost je bohatá, a jaksi vypořádá, Němci dokonce na to mají dvě dlouhá slova, jakým způsobem tedy zápas s tou minulostí, oni v tom mají největší zkušenosti taky. A s tou, tedy smutnou historií. A, ale ta, tahle ta koncepce, o které já jsem teda na konferenci mluvil, ta se týká vlastně té budoucnosti, to znamená, jednak se hledá jakási pravda o tom předcházejícím režimu a k tomu směřují samozřejmě takové procesy, jako například otvírání archivu Státní bezpečnosti nebo komunistické strany, že se zpřístupnily informace, že lidé mají příležitost se dozvědět pravdu. Za druhé, samozřejmě se hledá jakási spravedlnost, která je nedosažitelná v tom smyslu, že těch obětí je příliš mnoho a uplynuly desetiletí, takže to je velmi náročná věc, ale mělo by to všechno směřovat k tomu, aby se vytvořily tedy, aby se, aby stát vytvořil institucionální změny a reformy, které by položily základní kámen, tomu, čemu, co nazýváme právním státem. Jinak samozřejmě lze mluvit o tom, že jedna věc je na, řekněme, vypořádávání se s minulostí na úrovni individuí, to znamená, osvobozování se od jakýchsi myšlenkových procesů, nebo návyků nebo psychiky, která je ovlivněna minulostí. A jiná věc je to, co může dělat stát na té úrovni, kde má určité povinnosti. A tady třeba já bych řekl, že jako, co se týče toho, kdy se česká společnost vypořádá se svou minulostí, možná jedno měřítko bude prostě doba, kdy tady už nebude komunistická strana, která se nepřiznala jaksi ke své, ke své minulosti a nadále se vlastně hlásí k výdobytkům socialismu a získává deset až patnáct procent hlasů ve volbách, víte, tak to samo o sobě jaksi svědčí o tom, co ještě tuto společnost čeká.

Jan BUMBA, moderátor

Pane Blažku, vy jste připomněl jednu věc, na kterou upozorňují nejen profesionální historici, ale i širší veřejnost, která prostě má zájem o zkoumání minulosti, a sice, že není zrovna příliš opravdu dobrých historických knih, neřku-li filmů o období totalitního komunismu, čím to je?

Petr BLAŽEK, historik, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR

Já myslím, že to skutečně souvisí s tím, že tady po desetiletí byly likvidovány elity, to nesouvisí jenom s komunismem, to souvisí samozřejmě s nacistickým obdobím, když se podíváme na historickou vědu v českém prostředí nebo v československém, tak tam vidíme celou řadu likvidačních vln, to, ty vlny souvisely se změnami režimu, ale dále se při různých krizích těch režimů, které tady existovaly, zejména tedy v období komunismu, a když to srovnáme právě třeba s tím polským obdobím, tak v sedmdesátých letech prostě v Polsku nebo v osmdesátých letech v Polsku na univerzitách byli lidé, kteří dneska všichni se nemusí stydět za to, co psali v těch sedmdesátých, v osmdesátých letech. V českém prostředí to byly výjimky naprosté, problém bylo, že ta vlna čistek v roce 68, 69 byla vlastně už druhá, ta první obrovská vlna byla už vlastně po roce 48. A když to ještě srovnáme vlastně s likvidací vysokého školství v roce 1939 v období nacistické okupace, tak tady vidíme obrovskou cenzuru, prostě ta generace, která měla vyrůst po roce 89, tak se příliš tady zatím neprosazuje, taky kdo by jí učil, to je velký problém, dneska se začínají konečně měnit generace a univerzitách, já sám to i vidím kolem sebe, ale přesto je jednoznačné, že myslím pro ty české historiky asi největším problémem je prostě ta ztráta kontaktu se světem, to si myslím, že je úplně zásadní a že jsou tady opravdu nějakých deset, patnáct lidí, kteří jsou schopni, schopni nějakým způsobem se dlouhodobě tomu bádání věnovat tak, že jsou schopni psát knihy, jo, historiků je tu spousta, ale daleko míň autorů.

Jan BUMBA, moderátor

Pane Krausy, nechybí vám, jako vědci, jako univerzitnímu profesorovi to, o čem teď mluvil Petr Blažek, a sice, je zde absence opravdu dobrých historických knih o období komunismu a měl byste stejné vysvětlení, jako nabízí Petr Blažek, tedy systematickou likvidaci elit totalitními režimy?

Michael KRAUS, politolog a historik z Middlebury College v americkém Vermontu

Tak já myslím, že na tom se shodneme, na tom druhém, co se týče toho prvního, tak já teda bohužel odsud vždycky odvážím kufr knížek, který si nakupuji, některý z nich jsou teda knížky, který napsal tadyhle Petr Blažek, a on je právě příkladem, já bych řekl přinejmenším tuctu historiků, kteří odvádějí poměrně dobrou práci, ovšem často se dělá, často se jedná o jednotlivé úseky a řekněme dílčí práce, které se, jako co chybí je jakási syntéza toho celého. Já bych ale chtěl říct, že tohle není jenom otázka jako historiků. Tady jeden z důvodů, proč já, samozřejmě nelze spát na vavřínech a neřekl bych, že se česká společnost vůbec vypořádá s minulostí, já si myslím, že to bude tradičně další generaci, ale podívejte se, řada věcí, který, vlastně Česká republika udělala na týchle ty, řekněme, institucionální úrovni, stačí je vyjmenovat, že jo, to znamená, Československo byla první země, která přijala lustrační zákon, sice byl nedokonalý, ale bylo to dřív než v Německu, škoda, že teda se Češi tehdy neučili od Němců, jak na to, pak se to muselo různě opravovat. A Česká republika také /nesrozumitelné/ nezákonnosti komunistického režimu a pak udělala rehabilitaci politických vězňů a je třeba mluvit také o obětech těchto režimů a udělala určité, i když symbolické, řekněme, odškodnění těch lidí, kteří trpěli. Česká republika také udělala nejrazantnější program restitucí, i když samozřejmě celá řada případů, které bychom mohli jmenovat, kde se to nepodařilo nebo z různých důvodů se to i nadále vleče, no, a pak, pak je tady samozřejmě ústav, který tedy vznikl, Ústav pro studii totalitních režimů.

Jan BUMBA, moderátor

No, ale vznikl v roce 2008. Úřad v bývalé NDR, to je rok 92, jestli se nepletu.

Michael KRAUS, politolog a historik z Middlebury College v americkém Vermontu

No, ale tam jsme jaksi zase u toho, že to v tom Německu přece jenom ty podmínky byly jiné, i finanční podmínky a tak dále, tak já pamatuji tady Petra jako jednoho ze zapálených bojovníků za to, aby ten ústav vznikl, za který bojoval tělem i duší a je mi líto teda, že dnes po roce a půl hodnotí výsledky toho ústavu, i když si myslím, že to je trošku předčasný jako pro jakoukoliv instituci docházet k závěrům, ale škoda tedy, že se, tady došlo k nějakým rozkolům a pak jsou tady, člověk by mohl mluvit, já jsem třeba potkal jednoho bývalého vězně, který seděl asi dvanáct let, který mě upozornil na to, jak v Náchodě si postavili pomník obětem náchodským, to znamená, tady jsou i takové symbolické akty, pomníky a památníky, na to člověk naráží všude možně ...

Jan BUMBA, moderátor

Čistě lokální ...

Michael KRAUS, politolog a historik z Middlebury College v americkém Vermontu

Ano, ano, a to je také způsob, jak se společnost vyvíjí, a tom se třeba nepíše, ale pravda je, že je důležité, že se to děje.

Jan BUMBA, moderátor

Pane Blažku, prosím už velice krátce, jak jsme se ptali, já jsem se ptal na to, jak je dobře třeba historickou vědou zpracováno období před rokem 89, když se zeptám trošku jinak, mají lidé, široká veřejnost zájem vracet se k tomuto období, je poptávka po těchto materiálech?

Petr BLAŽEK, historik, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR

Tak já myslím, že určitě je, stačí se podívat na rovinu, o které jsme tady nemluvili, a to je třeba právě ta oblast kulturní, která, pod kterou já bych zařadil třeba filmy, romány, literaturu krásnou a tak dále, tam je vidět, že to téma se začíná objevovat čím dál tím častěji, seriály, které se objevují v televizi, mají obrovskou sledovanost. A myslím si, že to svědčí o velkém zájmu.

Jan BUMBA, moderátor

Pánové, já vám oběma velice děkuji, že jste přišli. Historik Petr Blažek z Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd. A profesor Middlebury College ve Vermontu Michael Kraus. Je osmnáct hodin padesát osm minut, takové bylo dnešní Radioforum. Nezapomeňte, že pokud chcete, tak celý pořad najdete ve zvukové podobě v MP3 na Internetu www.radiozurnal.cz v sekci Rádio na přání. Dobrý večer přeje od mikrofonu Jan Bumba. Posloucháte Radiožurnál.